

Пивоваров В.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Гордєєв Є.В.,

*бакалавр права, студент
Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЖЕРТВА» В СУЧАСНІЙ ВІКТИМОЛОГІЇ

Анотація: В статті розглянуто різноманітні підходи до розуміння поняття «жертва» та його змісту.

Аннотация: В статье рассмотрены различные подходы к пониманию понятия «жертва» и его содержания.

Summary: In the article viewed various way of understanding the concept of «victim» and its contents.

Вступ. Центральним та ключовим поняттям віктимології є поняття «жертва». Першу спробу системних досліджень поняття «жертва» злочину здійснив у 1948 році німецький учений Г. Гентіг. Він написав книгу «Злочинець і його жертва», в якій розробив вчення про жертву злочину та довів, що співвідношення жертва-злочинець тісно пов'язане зі злочином та грає важливу роль у боротьбі та профілактиці злочинності [1, с. 120]. Протягом останнього часу науковцями було розглянуто та досліджено феномен «жертви», однак єдиного поняття так і не було сформовано. Саме тому визначення даного поняття залишається актуальним для сучасної віктимології і в наш час.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням поняття жертва як ключової категорії у віктимології в різний час та в різних аспектах займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, Є. Бафія, Д.В. Рівман, Л.В. Франк, В.О. Туляков, О.М. Мойсюк та інші вчені – кримінологи, крими-

налісти, соціологи, психологи, психіатри тощо. Щодо визначення поняття жертви та його значення у віктимології склалось декілька різноманітних точок зору.

Мета. Дослідити різноманітні підходи до розуміння поняття «жертва» в сучасній зарубіжній та вітчизняній віктимології, удосконалити дане поняття.

Виклад основного матеріалу. Польський вчений Єжи Бафія розглядає віктимологію як частину кримінології, що займається вивченням ролі фізичної особи-жертви у формуванні криміногенної ситуації злочинності [2, с. 106]. На його думку, під жертвою слід розуміти саме фізичну особу, яка потрапила у криміногенну ситуацію. Український вчений О.М. Мойсюк визначає жертву злочину як фізичну особу, якій в результаті злочину заподіяно фізичну, матеріальну та моральну шкоду [3, с. 7]. Інші, беручи до уваги комплексність і міждисциплінарність віктимологічних досліджень, визначали жертву як будь-яку людину

або соціальну групу, якій злочином було заподіяно шкоду (широке, загальнотеоретичне визначення жертви) [4, с. 105].

Для віктимології як загальної теорії жертви, предмет якої – потерпілі в будь-яких ситуаціях не кримінального характеру (екологічних катастроф, стихійних лих, тощо) поняття «жертва» цілком достатньо, хоча воно позначає потерпілого не деталізуючи механізму заподіяння шкоди.

Однак таке нівелювання не підходить, коли мова йде про особу, котрій заподіяно шкоду безпосередньо злочином. Це теж жертва, але стала такою в зовсім іншому правовому полі. Кримінальній (кримінологічній) віктимології необхідне поняття, що враховує цю обставину, а саме «потерпілий». Без нього в кримінальній віктимології не обійтися. Відмова від його використання в віктимології практично ставить знак рівності між жертвою будь-яких проявів життєдіяльності людини і жертвою злочинця, а в більш вузькому плані – безпосередньої й опосередкованої, потенційною і реальною жертвою, якою, власне, і є потерпілий від злочину.

Проте Л. В. Франк зазначав, що віктимологічне поняття потерпілого не повинно бути пов'язане з процесуальним визнанням громадянина таким [5, с. 40-41].

У віктимології потерпілий – це безпосередня жертва злочину, що й виправдовує використання в кримінальній (кримінологічній) віктимології як рівнозначних обох визначень, що позначають феномен жертви. Разом з тим логічним при позначенні жертв-носіїв кримінальної і тим більше реалізованої віктимності оперувати переважно терміном «потерпілий» [6, с. 34].

У відповідності зі ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій

кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (об'єктивний критерій). Водночас у ч. 2 ст. 55 КПК України визначено ще й суб'єктивний критерій до якого слід віднести момент виникнення прав та обов'язків потерпілого, який законодавець пов'язує із моментом подання заяви про вчинення щодо особи кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [7].

Отже, процесуальне поняття потерпілого складається із об'єктивного (змісту) і суб'єктивного (форми) критеріїв.

Поняття потерпілого в віктимології ґрунтується безпосередньо на об'єктивному критерії і пов'язане із наявністю шкоди, заподіяної злочином. Якщо особа, яка безпосередньо постраждала від злочину (тобто реальна «жертва»), не визнана потерпілим, вона, незалежно від цього, є такою. Процесуальне рішення в доданому випадку відіграє формальне значення та не може заперечувати факту заподіяння шкоди [6, с. 34].

Таким чином, віктимологічне та кримінально-процесуальне поняття потерпілого не збігаються. Вони близькі за своїм змістом, але відображають різні аспекти феномену «жертви».

Відповідно ст.1 Рамкового рішення РЄ від 15 березня 2001 р. про положення потерпілого в кримінальному процесі під поняттям «потерпілий» (victim) слід розуміти фізичну особу, якій завдано шкоду, в тому числі фізичну чи душевну травму, емоційні страждання або економічні втрати, безпосередньо викликані діями або бездіяльністю, які порушують кримінальне право держав-членів [8]. Дане поняття було доповнено у Рекомендації Комітету

Міністрів Ради Європи № R (2006) 8 від 14 червня 2006 щодо надання допомоги потерпілим від злочинів положенням про можливість, у деяких випадках, визнання жертвою кримінального правопорушення близьких родичів або утриманців безпосередньої жертви [9].

За підтримки приватної організації «Потругальська Асоціація Допомоги Жертвам від кримінальних правопорушень» у країнах Європейського Союзу було проведено дослідження та аналіз законодавства на предмет того, кого слід вважати жертвою кримінальних правопорушень (батьків, дітей, інших членів сім'ї, одностатевих партнерів або осіб, що повідомили про правопорушення). Результатами цього дослідження було встановлено відсутність єдиного розуміння поняття «жертви» навіть серед країн-учасників Європейського Союзу [10].

У своїй монографії О.В. Туляков зазначає, що з кримінологічної точки зору, в коло осіб, що відносяться до жертв злочинів, слід було б також включити не тільки суб'єктів, яким було безпосередньо заподіяно шкоду злочином, а й тих, чиє законне благо було поставлено під загрозу злочином (або замахом на нього) – так званих рикошетних жертв [11, с. 113].

Таким чином, жертвою злочину можуть виступати як фізичні особи, яким безпосередньо було заподіяно шкоду злочином, так і члени сім'ї, близькі особи, родичі, утриманці первинних жертв.

Якщо розглядати поняття жертви у широкому розумінні, то під жертвою слід розуміти не тільки фізичну особу та її родичів, а й певну соціальну групу, суспільство, юридичну особу, а в деяких випадках, навіть державу.

Так суспільство можливо розглядати у площині жертви у разі скоєння таких злочинів, як забруднення атмосферного

повітря, забруднення моря та інших видів злочинів, які зачіпають суспільство вцілому, а не окремих громадян. Наприклад, під час аварії на хімічному заводі в центрі індійського міста Бхопал в 1984 році тільки в перші дні після аварії загинуло близько 3000 осіб, тоді як кількість людей, які зазнали негативних наслідків для здоров'я від аварії перевищила 500 000 осіб, а екологічні та економічні наслідки і досі не можливо оцінити в повному обсязі [12, с. 70].

У таких випадках жертвою стає суспільство вцілому, так як шкода завдається не тільки життю та здоров'ю громадян, а й зовнішньому середовищу, економіці, психологічній стійкості суспільства. Саме тому, на нашу думку, доцільно розглядати суспільство як складову поняття жертва у широкому розумінні.

Як не дивно, але в окремих випадках під жертвою можливо розглядати навіть державу! Це стосується таких злочинів, як ухилення від сплати податків, шахрайство із бюджетними коштами, а також інші злочини. Такої думки приримуються британські вчені П. Девіс, П. Френсис, К. Грір, які як приклад шкоди завданої державі наводять справу про ухилення від сплати податків аудиторською компанією Deloitte у період з 1976 по 1996 на загальну суму близько 2 млрд фунтів стерлінгів, що еквівалентно 6-річному утриманню британського уряду [13, с.84].

Висновок. Серед зарубіжних та вітчизняних вчених відсутнє єдине розуміння такого ключового для віктимології поняття як «жертва». Поняття «жертва» можливо розглядати як у вузькому (фізична особа) так і в широкому розумінні (юридична особа, соціальна група, держава). Проте слід визнати погодженою позицію, що жертві завдається моральна, фізична, матеріальна або психологіч-

на шкода. Тому для запобігання злочинності та віктимологічній профілактиці необхідно закріпити поняття «жертва» на законодавчому рівні, сприяти створенню державних та громадських організацій, які б підтримували громадян, що стали жертвами кримінальних правопорушень.

Література:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/ В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. – Х.: Право, 2014– 440 с.
2. Бафия Е. Проблемы криминологии: диалектика криминогенной ситуации / Е.Бафия. – М.: Юрид. лит., 1983. – С.150.
3. Мойсюк О.М. Віктимологічна профілактика порушень безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України) [Текст]: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/ НАН України. – К., 1999. – С. 19.
4. Іванов Ю. Ф. Криминологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 264 с.
5. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии / Л.В. Франк; Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 240 с.
6. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман – СПб.: Питер, 2002. – 304 с.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 12 жовтня 2015 р. / Верховна Рада України. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
8. Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001F0220>
9. Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.commonground.org.ua/dld/doc/Rec_2006%20_8_%20of%20CoE_ukr.pdf
10. Implementation of the EU Framework Decision on the standing of victims in the criminal proceedings in the Member States of the European Union [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://www.tilburguniversity.edu/upload/a5109807-64bf-446a-ad22-c57f850ea7c5_apvicineurope.pdf
11. Туляков В.А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы): Монографія / В.А.Туляков. – Одеса: Юридична література, 2000. – 336 с.
12. Eckerman I. The Bhopal Saga – Causes and Consequences of the World's Largest Industrial Disaster [Text] / I.Eckerman. – Bhopal: Universities Press (India) Private Limited, 2005. – 208p.
13. Davies P. Victims, Crime and Society [Text] / P. Davies, P. Francis, C. Greer. – London: Sage, 2007. – 292p.